

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

**ТАРІ ҚҰБЫР ЖЕЛІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЙМАҚТЫҚ, АЙМАҚАРАЛЫҚ
БӘСЕКЕЛЕСТІККЕ ЫҚПАЛЫ****Жумагулова Бибигуль Маратовна**

bibigulya@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің Халықаралық қатынастар факультеті, аймақтану
кафедрасының 3 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Қ.Ғ.Даркенов

Орталық Азияның стратегиялық маңызы өте жоғары және энергетикалық ресурстарға бай, бірақ теңізге шығу мүмкіндігі жоқ аймақ болып табылады. Тиісінше, энергетикалық ресурстары бар елдер транзиттік проблемаға тап болады, әсіресе газды тасымалдау тек құбырлар арқылы жүзеге асырылады. Соңғы кезде Оңтүстік Азия мен Қытайда экономиканың және энергияға деген сұраныстары әлемнің басқа бөліктеріне қарағанда қарқынды өсіп жатыр. Энергия сұранысының өсуіне ықпал ететін негізгі факторлар - экономикалық және әлеуметтік даму, халық санның өсуі, мұнай мен газға тәуелділігі және өздерінің энергетикалық ресурстарға тапшы болуы. Энергетикалық геосаясат, бір жағынан, энергетикалық ресурстарға мұқтаж елдер үшін, екінші жағынан, аумағы арқылы тасымалданатын елдер үшін өте маңызды: транзиттік елдердің позициясы елеулі экономикалық және саяси пайда әкеледі [1].

Ауғанстан аумағы арқылы Түрікменстаннан Пәкістанға дейінгі газ құбырын салу идеясы 1990-шы жылдардың ортасында пайда болды. Сол кезде аргентинаның «Брайдс» компаниясы және қазіргі кезде жойылған американдық «Юно-кал» энергетикалық компаниясы басқарған консорциум Кабулдағы билеуші талибан режимімен келісімге қол қою мүмкіндігіне таласқан. Дегенмен, Талибан режимін адам құқықтарына деген көзқарастары үшін халықаралық айыптаумен бірге қауіпсіздік жағынан қауіптерді қарастырған екі компания да бұл идеядан бас тартуға мәжбүр болды және бұл жоба дамытылмай қалдырылды. Бірақ 2002 жылдың соңында Талибаннан Кабулдан шығарылғаннан кейін олар оған қайтып оралды. Үш ел: Ауғанстан, Пәкістан және Түрікменстан жаңа келісімге қол қойды. Жобаға арналған негіздемелік келісімге үш елдің үкімет басшылары 2002 жылғы желтоқсанда қол қойылған [2].

2008 жылдың сәуір айында Үндістан осы үш елге қосылып, Түрікменстан-Ауғанстан-Пәкістан-Үндістан газ құбыры (ТАРІ) деп аталатын жобаның кеңейтілген нұсқасын ақ атысуға ниет білдірді. 2010 жылдың 11 желтоқсанында, үкіметаралық талқылаулардың екі жылынан кейін Түрікменстан, Ауғанстан және Пәкістан президенттері және Үндістанның Энергетика министрі Ашхабад саммиті барысында құбыр салу туралы негіздемелік келісімге қол қойды.

ТАРІ жобасы ірі державалар мен аймақтық ойыншылардың мүдделеріне сәйкескелді. Мысалы, Құрама Штаттар бұл жобаны соғысушы фракциялар мен олардың аймақтық «сенімді өкілдерінің» өзара кооперативтік құрылым шеңберінде өзара байланыстыратын «магиялық желім» ретінде насихаттайды [3].

«Түрікменгаз» консорциумы 1800 шақырымдық ұзақ мерзімді табиғи газ құбырын салу, иелену және пайдалану бойынша жұмыстар жүргізуде. Жоспарланған ТАРІ газ құбыры Ауғанстан, Пәкістан аумағы арқылы өтетін және Үндістанның солтүстігіндегі Пенжаб қаласындағы Фазилка қаласында аяқталатын Түрікменстанның Галкыныш газ кен орнынан бастауалады. Фазилка Үндістан-Пәкістан шекарасына жақын жерде орналасқан. Фазилка Делиге қала арқылы өтетін 10-шы Ұлттық жол арқылы қосылады [4].

2001 жылы ТАРІ бойынша келіссөздер басталғанда, ол Ауғанстандағы Усама бин Ладен мен «әл-Қаида» болуына байланысты шегіндіріп тасталынды. Ауғанстандағы американдық әскери операциялар он жылдық артқан болатын. Он жылдық өткен соң, 2010-2012 жылдар аралығындағы кезеңде Азия даму банкті қол қойған жобаны жүзеге асырды

және транзиттік алымдар осы елдердің арасында келісілді. Үндістанның ірі мемлекеттік табиғи газды қайта өңдеу және тарату компаниясы GAIL (Natural Gas Authority of India Ltd.) Үндістанға 30 жылға табиғи газды тәулігіне 38 миллион метрикалық стандартты текше метрден (ммссм) импорттау үшін Түрікмен газымен Газ сату және сатып алу туралы келісімге (ГСПА) қолқойды. Дегенмен, Ауғанстан немесе Пәкістан сатып алуды төмендетуге байланысты тұтыну ұлғайтылуы мүмкін [5].

Үндістан жобаға 2008 жылы кірген кезде ТАРІ жобасының бастапқы құны \$ 7.6 млрд. болатын. Бірақ 2015 жылы ТАРІ жобасының болжамды құны 9 миллиард долларға дейін ұлғайтылады деп саналған. 2015 жылы Азиялық Даму Банкі (АДБ) ТАРІ шығындары 10 млрд. долларға дейін жетуі мүмкін екенін ескертті. 2017 жылы Түрікменстан күніне 3,2 миллиард текше фут газды жеткізу үшін 25 миллиард долларға жуық инвестиция құйғаны туралы хабарлады. Алайда 15 миллиард доллар газ саласындамытуға жұмсалады, ал құбырды салуға 10 миллиард доллар жұмсалады. Сондықтан жобадағы кідіріс құнды көбейтеді [6].

Дхармэндра Праган Үндістанның мұнай және табиғи газ министрі энергетикада, тыңайтқыш және қалалық газ секторында жылына 14 миллиард текше метр табиғи газды пайдаланатынын мәлімдеді.

Бұл Үндістанның энергетикалық қауіпсіздігін арттырады, себебі ол Үндістан экономикасына отын жеткізудің қажеттілігін арттырады. Хабарламада айтылғандай, 2012 жылы транзиттік алымдар мен тасымалдау төлемдерін қосқаннан кейін Үндістан Түрікменстанға әкелінетін табиғи газ үшін 13 доллар төлейді және Ауғанстан мен Пәкістандағы қауіпсіздіктің қауіпті аймақтары арқылы жанармайдың қауіпсіз транзитіне тікелей жауапты болады. 2015 жылы Пәкістанның «Даун» газетінде жарияланған баяндамада Үндістан Пәкістанға транзитпен 200-250 миллион доллар төлеуге мәжбүр болады деп мәлімдеді. Дегенмен, Үндістан Ауғанстанға ұқсас транзит ақысын төлеуге мәжбүр болады және бұл ТАРІ табиғи газы Үндістанға өте қымбатқа түсуі мүмкін. Тіпті егер бірлік құны 13 долларға бағаланса да, ONGC және Reliance Industries компаниясына отандық кен орындарынан табиғи газ өндіруге төленген бағадан үш есе қымбат [7]. Шамадан тыс шығыстар және елеулі кешіктірулер Үндістанның жобаны жүзеге асыруына кедергі келтіретін негізгі себептердің бірі болып табылады, бұл жоба ТАРІ жобасына қауіп төндіреді, бірақ бұл ТАРІ – дің жоспарлаушылары үшін сәтсіз болған жоқ. Үндістан жобаны бірнеше себептерге байланысты ашық қалдырған деп есептеледі. Біріншіден, АҚШ-тың қысымына Үндістан ТАРІ газ құбырын кез келген басқа альтернативті газ құбыры жобаларына дейін қарауға мәжбүр етті. Екіншіден, Үндістан Ауғанстанның дамуында үлкен рөл атқарады және Үндістанның бұл жобадан бас тартуы оның аймақтағы өзін-өзі оқшаулата түсіреді. Үшіншіден, Орталық Азия саясатына қосылу арқылы Үндістан Орталық Азиямен байланыс орнатуға тырысады, ол Еуразияның жүрегі болып табылады және оны Түрікменстан байланыстары арқылы қол жеткізуге болады. Төртіншіден, Үндістан өзінің көршілеріне қарсы тұру және Қытайдың көршілеріне ықпалын азайту үшін өз геостратегиялық ұстанымын сақтап қалу керек. Сондықтан Үндістанға жобадан шығу емес, оның нұсқаларын мұқият шектеуге тура келеді.

Қытай мен басқа да көптеген мемлекеттер үшін Орталық Азия өздерінің энергетикалық қауіпсіздігі мен терроризм мен фундаментализмге қарсы күресте маңызды. 1991 жылдан бері қытайдың аймақтағы ықпалы күрт артып, Қытай маңызды ойыншылардың бірі болды. Көптеген мамандар Пекиннің Орталық Азиядағы әрекеттері, ең алдымен, энергетикалық қажеттілікке негізделген экономикалық императивтермен байланысты деп санайды. Орталық Азия елдерінің энергетикалық ресурстары Пекиннің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру жолдарын әртараптандыруға мүмкіндік беретін және Қытайдың баламалы көздеріне қол жеткізудегі басты мүмкіндік болып табылады. Бір жағынан Ауғанстан Қытай үшін өте маңызды, өйткені Ауғанстандағы экономикалық дамусыз Қытайдың оңтүстік-батыс шекараларының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүмкін емес; сонымен қатар, Ауғанстанда табиғи ресурстар көп [8].

Жобаны жүзеге асыра бастағаннан бері Үндістан экономикасы өскен болатын. 2017 жылдың қыркүйегінде Global рейтинглік агенттігі Moody Үндістанның рейтингісін жаңартты, бұл жақында болған соңғы реформалардың үзіліс әсері 2018-19 жылдардан кейінгі өсім 7,5% -ға дейін артатындығын және одан кейінгі ұқсас өсуді көрсетеді [9]. Үнемі экономикалық прогреске байланысты Үндістанның энергия сұранысын көтерді. Үндістан - әлемдегі төртінші ірі энергия тұтынушы. Үндістан шикі мұнайдың 80% -ын және табиғи газдың 25% -ын импорттайды. Мұнай өнімдерін тұтыну 2014-15 жылдары 3,14% -дан 163,17 млн. Тоннаға дейін өсті Үндістан газға деген сұраныс 2020-21 жылдары екі есе артады деп күтілуде. Үндістан өзіне Иран газ құбыры сияқты қуат сұранысын көтеру үшін басқа да баламаларды зерттеген. Алайда АҚШ-Үндістан азаматтық ядролық келісімі бойынша Иран мен Үндістан газы туралы келісімге қол жеткізгеннен кейін 2008 жылы Вашингтоннан Нью-Делиге қысым жасалды деп есептеледі. Бірақ, екінші жағынан, АҚШ ТАРІ газ құбырының жобасын белсенді түрде қолдайды, ол бүкіл аймақты өзгерте алады деп санайды. ТАРІ құбыр желісі жобасы Дуранд сызығында бейбітшілікті қамтамасыз етуге әлеуеті бар, Кашмирде мемлекеттік демеушілік терроризмді аяқтауға себеп болуы мүмкін және бұл жобада Ауғанстан-Пәкістан-Үндістан бірлесіп аймақтық прогреске қол жеткізе алады [10].

Альтернативті энергетикалық жобалар ғана емес, геосаясат пен терроризмге байланысты қауіпсіздік қатерлері де ТАРІ газ құбыры үшін проблема туғызады. Үндістан мен Пәкістан арасындағы тұрақсыз қатынастардың салдарынан геосаяси фактор ТАРІ құбырына әсер етуі ықтимал. Пәкістанның Үндістанмен бәсекелестігі Пәкістанды екі ел арасындағы шиеленісті нығайтқан кезде Үндістанға транзиттік газ ағыны тоқтатуға түрткі болуы мүмкін. . Бұл болашақта орын алуы мүмкін ықтимал сценарийлердің бірі, өйткені ТАРІ консорциумының жетекшісі Пәкістанға кедергі келтіре алатын қандай нақты механизм бар екенін әлі дәлелдеген жоқ және келешекте бұл Кашмир дауына саяси әсерге ие бола алмайтынына ешқандай кепілдік жоқ. Сонымен қатар, Үндістандағы даулы Гильгит-Балтистің аймағынан өтетін СПЕС (КПЕК), болашақта екі ел арасындағы шиеленісті арттырады [11].

Тең дәрежеде, Үндістан мен Пәкістандағы геосаяси фактор ТАРІ жоба үшін мәселе болып табылады, және бұл Үндістанның ТАРІ жобасына деген үміті зор болмау себептерінің бірі болуы мүмкін. Үндістанда осындай сценарийді тоқтату немесе алдын алу үшін ешқандай айқын механизмі жоқтығына байланысты Пәкістан арқылы газ жеткізу ТАРІ жобасы үшін қауіпті болуы мүмкін деп қарастырады. Болашақта Пенжабтағы газ қондырғылары үшін трансшекаралық террористік топтардан туындаған тәуекел шындық болып табылады, бұлда ТАРІ газқұбыры үшін қиындықтар тудыруы мүмкін [12].

Пәкістан Оңтүстік, Батыс және Орталық Азия елдері үшін геосаяси және геоэкономикалық маңызға ие бола алады, өйткені ол осы аймақтардың мемлекеттері үшін және олардың шекарасынан тыс жатқан елдер үшін энергетикалық дәліз ретінде қызмет атқара алады. Пәкістанның Батыс және Оңтүстік Азия, Орталық және Оңтүстік Азия, Оңтүстік және Шығыс Азия арасындағы көпір бола алатын қабілеті Пәкістанның геосаясатының негізгі факторы болып табылады. Қытай мен Үндістанның энергияны көп қажет ететін экономикаларын жоғарғы деңгейге шығару үшін мұнай мен газды қажет етеді. Транзиттік түсімдер мен магистральды құбырларды енгізуге байланысты қазіргі заманғы жоғары өндірістік жобалар Ауғанстан мен Пәкістан сияқты елдерге олардың экономикалық базасын кеңейтуге және шетелдік көмекке тәуелді болмауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ТАРІ газ құбыраның сәтті жұмысы көптеген аймақтық және аймақаралық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиетер тізімі

1. Cutler R.M. Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India Gas Pipeline Gets Official Four-Way Go-Ahead // Central Asia-Caucasus Institute /19 January 2011/ [<http://www.cacianalyst.Org/?q=node/5479>].
2. ADB, TAPI gas pipeline, The Asian Development Bank /2016/

- <https://www.adb.org/news/infographics/tapi-gas-pipeline>
3. Chronicles of Turkmenistan, Afghanistan's pipeline nears fruition, <https://en.hronikatm.com/2015/06/afghanistans-pipeline-nears-fruition/>
 4. The India Express, The TAPI gas pipeline project /2014/ <http://indianexpress.com/article/world/world-news/tapi-gas-pipeline-project-turkmenistan-starts-work-on-gas-link-to-afghanistan-pak-india/>
 5. Chronicles of Turkmenistan, Afghanistan's pipeline nears fruition, <https://en.hronikatm.com/2015/06/afghanistans-pipeline-nears-fruition/>
 6. Pipeline, \$10 billion to spent on laying TAPI pipeline, Pipeline Oil & Gas Magazine <https://www.pipelineme.com/regionalinternational-news/international-news/2017/february/pakistan-to-start-tapi-gas-pipeline-in-feb>
 7. The Hindu, India to pay \$13 for gas, Business Line/2012/<http://www.thehindubusinessline.com/economy/india-to-pay-13-for-gas-through-tapi-pipeline/article3462270.ece>
 8. Swanstrom N. China's Role in Central Asia: Soft and Hard Power // Global Dialogue, Winter/Spring 2007, Vol. 9, No. 1—2.
 9. The Hindu, Moody lifts India's rating / 2017/ <http://www.thehindu.com/business/Economy/moodys-lifts-indias-rating-to-baa2/article20496664.ece>
 10. Bhaskar, U., TurkmenGaz, LiveMint /2015/<http://www.livemint.com/Industry/RHIYNvChElz6IUchtKp1cI/TurkmenGaz-to-lead-TAPI-gas-pipeline-consortium.html>
 11. Abdurasulov, A., Gas demand in India will double in 2020-21 /2015/ <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-32981469>
 12. Amjid S.S., Bilal M.Q. et al., Biogas, Renewable Energy Resource for Pakistan // Renewable and Sustainable Energy Reviews /20 February 2011/ No. 15. P. 2834.

УДК 335

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В РАМКАХ ЕАЭС: ОСОБЕННОСТИ И ДИНАМИКА

Камзина Наргиз Фархатовна

nkamzina555@mail.ru

магистрант 1 курса кафедры регионоведения факультета международных отношений Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Научный руководитель - Ж.Е.Нурбаев

Осмысливая проблему свободного потока трудовых ресурсов, необходимо отметить, что две страны из пяти – Россия и Казахстан – являются реципиентами трудовой миграции, а Армения и Кыргызстан – чистыми донорами. Трудовая миграция в Россию из Беларуси есть, но ее масштабы не столь значительны. Казахская трудовая миграция в РФ минимальна.

Причем число мигрантов в Россию из стран СНГ, не входящих в ЕАЭС, снизилось, а граждане государств – участников евразийской интеграции стали больше ездить на работу в РФ. Косвенно об этом говорят и денежные переводы мигрантов на родину. Так, по итогам первого полугодия 2016 года денежные переводы физических лиц в Узбекистан по сравнению с тем же периодом 2015 года сократились на 17,1% (с 1 миллиарда 149 миллионов долларов до 952 миллионов долларов), в Таджикистан – на 14,1% (с 696 миллионов долларов до 598 миллионов долларов). В то же время денежные переводы в Казахстан выросли на 27,1% (с 148 миллионов долларов до 203 миллионов долларов), а в Кыргызстан – на 10,5% (с 570 миллионов долларов до 637 миллионов долларов) [1].

Между тем казахские эксперты рассматривают процесс трудовой миграции по другому вектору – центральноазиатскому. В материале сотрудника исследовательского